

Крим: стародавні пам'ятки і сучасне будівництво *

Е. І. Соломонік

19—24 вересня 1988 р. у м. Сімферополі відбулася Кримська наукова конференція з проблем античної культури, організована Сімферопольським державним університетом ім. М. В. Фрунзе та відділом археології Криму ІА АН УРСР. У роботі конференції взяли участь науковці з 35 міст країни. Заслухано та обговорено 160 доповідей і повідомлень.

Після доповіді архітектора з Москви А. І. Опочинської на тему «Антична архітектурна спадщина в сучасному місті (на матеріалі Криму)» було ухвалено рішення звернутися до міністерств культури і держбуду СРСР та УРСР з проханням вжити необхідних заходів для врятування неоціненних історичних пам'яток. Адже антична архітектурна спадщина сирієє подальшому розвитку людської культури не менше, ніж література, скульптура та філософія. А Крим особливо багатий на пам'ятки давньої архітектури, які досить часто руйнуються під час будівництва сучасних міст, належним чином не оберігаються і не реставруються.

Прикладів такого недбалого ставлення до історичних пам'яток доволі. Зупинимось лише на деяких, розташованих у найбільших центрах Криму. Незважаючи на існування нещодавно створеного Керченського історико-археологічного заповідника, місцева влада не завжди погоджує свої дії з його керівництвом, і становище в місті і на його околицях залишається зовсім незадовільним. Так, на горі Мітрідат прокладається теплотраса, яка в багатьох місцях порушує давній культурний шар з будівельними залишками V—IV ст. до н. е. та поховальні склепи античного

міста Пантікапею. Продовжується насування присадибних ділянок і городів на західний схил гори Мітрідат, також асфальтовано пам'ятками антики і середньовіччя. При проектуванні реконструкції площі Леніна не враховано масштабні археологічні дослідження ділянки, — виділених коштів вистачить лише на археологічні розвідки, не кажучи вже про можливе використання давніх пам'яток у ландшафтно-архітектурному оформленні площі.

Реставраційні роботи на Малих Мітрідатських сходах, які проводилися без проекту, на низькому рівні, тимчасово припинені. Проект реставрації церкви Іоанна Предтечі, пам'ятки світового значення, також не був погоджений із заповідником, тому вже початкові роботи у будівлі церкви призвели до непередбаченого підвищення вологості всередині приміщення. В знаменитому склепі Деметри нарешті побудована дренажна система для відведення води, але пам'ятка лишається в аварійному стані, бо не виконується головна вимога — закріплення штукатурки і живописного шару фресок. У районах курганної гряди Юз-Оба і між Царським Курганом та Аджімушкайськими каменоломнями розташовалося міське звалище сміття, незважаючи на те, що Аджімушкай — пам'ятка божової слави Великої Вітчизняної війни. При прокладенні теплотраси по вул. Московській пошкоджено частину оборонної стіни й башти V—IV ст. до н. е. давнього міста Мірмекія. По території городища Порфмій планується прокласти об'їзну дорогу та систему комунікацій. Частина території давнього міста і могиляника Німфея відведена без погодження з заповідником та Товариством охорони пам'яток під забудову корпусами піонертаборів та пансіонатів.

* Замітка написана проф. Е. І. Соломонік за дорученням оргкомітету Кримської наукової конференції.

Не кращі справи й в обласному центрі— Сімферополі. Вже 5 років тягнеться реставрація мавзолею Скілуря у всесвітньо відомій столиці скіфської держави— Нсаполі. Мавзолей, залишений без даху та стін старої захисної будівлі, інтенсивно руйнується, а каміння цих руїн реставратори використовують для нових робіт. Звершуються проектно-дослідні роботи щодо будівництва підземних гаражів у товщі скельного масиву, на поверхні якого розташована пам'ятка світового значення— Неаполь Скіфський. Питання про будівництво цих гаражів вирішувалося до останнього часу келійно, в обхід громадської думки і наукових установ. Лише завдяки випадку археологи змогли своєчасно втрутитись і дещо змінити майбутній проект гаражного будівництва.

Доведені до аварійного стану багато архітектурних пам'яток минулого століття (готель «Бристоль», будинок Попова). Міськвиконком ставить питання про знесення готелю «Афіни»; безпідставно знесені будинки біля Петропавловського собору, забудовується кладовище жертв героїчної оборони Севастополя 1853—54 рр.

Херсонський історико-археологічний заповідник у Севастополі проводить велику роботу щодо охорони давнього Херсонеса та інших пам'яток. Однак Володимирський собор на території Херсонеса перебуває в аварійному стані, руйнується і міський Володимирський собор (усипальниця адмірала). У катастрофічному стані пам'ятки Інкерманського монастиря: церква, Брагський корпус, фонтан, кладовище, сходи. Знищені французьке та англійське кладовища часів першої оборони Севастополя.

Слід звернути увагу й на стан пам'яток Гераклейського півострова, де, починаючи з XVIII ст., ведеться вивчення сільськогосподарської території (IV ст. до н. е.— XIII ст.). Протягом 1988—1989 рр. тут мали місце випадки порушення охоронних та заповідних зон. Наприклад, в охоронній зоні біля так званого «Горбатого мосту» й біля міського кладовища (5-й кілометр Балаклавського шосе) всупереч Закону УРСР про охорону й використання пам'яток історії і культури викидається будівельне і побутове сміття. У районі Юхариної балки в охоронній зоні пам'яток археології хижачки вивозяться ґрунт. Грубим порушенням закону про охорону пам'яток є використання території для тактичних занять з використанням гусеничних машин, що знищують охоронні знаки. Археологічні пам'ятки Гераклейського півострова мають всесвітнє значення і їх треба зберегти від забудови, використання гід садиби й городні ділянки, а також будь-якої експлуатації, яка могла б завдати шкоди і призвести до їх знищення. До цієї справи повинні залучатися не тільки співробітники Херсонського історико-археологічного заповідника, а й працівники Севастопольської міськради, товариства охорони пам'яток історії та культури, політоргани й командування Чорноморського флоту, офіцери якого ще на початку XIX ст. почали археологічне вивчення стародавнього Херсонеса. Ці гуманістичні традиції повинні бути відроджені сучасними нащадками слави Чорноморського флоту.

Ханський палац у Бахчисарай— місце численних екскурсій. Однак після неякісної реставрації в аварійному стані знаходяться всі дерев'яні частини будови і Соколи-на Башта. Майже зруйновані будинки на Чуфут-Кале.

Сучасна Євпаторія розташована на місці давнього міста Керкінітиди, розкопки якого дали багатий науковий матеріал. На околиці міста, біля санаторію «Чайка», ведуться розкопки поселення. Для збереження та успішного вивчення цих античних, а також середньовічних пам'яток в Євпаторії необхідно створити заповідник. І дотепер це питання залишається не розв'язаним. Такі ж болючі проблеми мають місце в Судаку, Феодосії та Старому Криму.

Нові міста повинні рости та розвиватися при розумному плануванні та бережливому ставленні до древніх пам'яток. Їх треба не лише зберегти, а й включити в нові архітектурні рішення, щоб забезпечити неповторність кожному центру та зберегти зв'язок часів. Багатий досвід такого містобудування показують Афіни, Рим, Париж, Софія та інші міста світу. Є такий досвід і в нашій країні, зокрема в Києві, де залишки Печерських воріт музеєфіковані в пішохідному переході на площі Жовтневої революції. Планується також проект підземного музею в Історичному проїзді біля Красної площі, де влітку 1988 р. були відкриті залишки старовинної Москви.

Найкращим вирішенням наболілих питань було б перетворення всього Криму в історико-археологічний і природний заповідник, місце відпочинку та знайомство з унікальними пам'ятками природи й історії нашої країни, починаючи з найдавніших часів. Адже пам'ятки Криму мають світове значення, й наше завдання— зберегти їх на віки.